

Ugyanakkor (jórészt jelképes) engedményeket tett – 2017 júniusában bejelentette, hogy 400 képernyőjavító gépet fog küldeni a márkaszervizekbe, így azoknak nem kell többé a törött képernyőjű iPhone-okat a központi javítóműhelyekbe küldeni. Továbbá újrahasznosító technológiákba is beruház, mint például az iPhone-kat darabokra szedő Liam robotba.

Az még a jövő záloga, hogy ezektől a lépésektől alább fog-e hagyni a javítás jogáért küzdő mozgalom. Valószínűbbnek tűnik, hogy inkább lendületet nyer. Franciaországban, ahol mindent előszeretettel szabályoznak, a „tervezett elavulás”, azaz a termékek meghatározott élettartamra tervezése, már bűncselekménynek számít, amelyet akár 300 000 euróval is büntethetnek, vagy a gyártó átlagos évi hazai eladásainak 5%-val, függetlenül attól, hogy melyik a magasabb. A gyártók kötelesek tájékoztatást adni a vásárlóknak, hogy előreláthatólag mennyi ideig használhatók termékeik. A kormány reméli, hogy mindkét szabály arra ösztönzi majd a cégeket, hogy könnyebben javítható eszközöket gyártsanak.

Kerékkötők

A javíthatóság elleni világméretű támadás egy nagyobb problémára világít rá, mondja Jason Schultz, a New York Egyetem munkatársa: arra, hogy mit jelent a dolgok birtoklása a digitális korszakban. Az ohio-i Case Western Reserve Egyetem munkatársával, Aaron Perzanowskival írott könyvük, *A tulajdon vége (The End of Ownership)* annak sokféle módját mutatja be, ahogy a cégek napjainkban az emberek cselekvési szabadságát korlátozzák a vásárolt tárgyakat, különösen a digitális eszközöket illetően. A „tulajdonosoknak” gyakran nem szabad újra eladni ezeket, más eszközökhöz átvinni, vagy egyéb digitális termékekkel összekötni.

Ráadásul a cégek azt is elkezdték korlátozni, hogy a vásárlók mit csinálhatnak megvásárolt anyagi javaikkal. A Tesla például nem engedi önjáró autóit pénzszerzési céllal használni az Uberhez és a Lyft-hez hasonló utazás-megosztó szolgáltatók esetében (nyilvánvalóan azért nem, mert a cég azt tervezi, hogy hamarosan elindítja „Tesla Network” nevű saját ugyanilyen szolgáltatását). Érdekes lesz látni, mi

fog történni, ha a Tesla lépéseket tesz ennek az Uber-ellenes előírásnak az érvényesítésére.

Mindenesetre, a tulajdonosi jogok meggyengülése érzékenyen érinti mind a bal-, mind a jobboldalt. „A javítás nem pártpolitikai kérdés” – mondja Gay Gordon-Byrne, a Repair Association ügyvezető igazgatója, rámutatván arra, hogy a javításhoz való jogról szóló törvénytervezetnek republikánus és demokrata támogatói is vannak a legtöbb államban. A két nebraskai úriember, DeWater és Wills világos képet adnak ennek az okáról. Az egyikük, aki liberális, veszélyeztetve látja a javítóműhelyek megélhetését az óriáscégek miatt. A másikuk számára, aki konzervatívabb gondolkodású, maga a tény, hogy nem képes megjavítani a traktorját, felér egy támadással a „magántulajdon szentsége” ellen. Együttesen nyerő párosnak bizonyulnak.

(The Economist)

Jonathan Bratten

Mi rejlik a háborús graffitik mögött?

Körülbelül ötezer évvel ezelőtt valaki elhatározta, hogy Spanyolország egy barlangjában lefest egy ijászok közti csatajelenetet – talán ez az egyik első példája annak, amit ma „háborús graffitinek” neveznénk. Az elkövető valószínűleg a későbbi gyalogosok egyik elődje volt, aki épp abbahagyta a morgolódást amiatt, hogy rossz az ellátás, és hogy túl sokat kellett aznap masíroznia. Hiszen amióta csak háborúk vannak, mindig is akadtak katonák, akik firkákat, neveket vagy egyéb feliratokat hagytak hátra, hadd gondolkozzanak csak tettük okairól a történészek. A csatában teljes életeket lehet megsemmisíteni anélkül, hogy a legcsekélyebb figyelmet fordítanánk a név mögött rejlő emberre. Mint afganisztáni háborús veterán és jelenleg a Nemzeti Gárda századparancsnoka, tisztában vagyok az élet mulandóságával. Hasonlóan ahhoz az amerikai stílusú graffitíhez, amely az 1970-es és 80-as években volt látható szerte

nagyvárosainkban, a háborús rajzok egy olyan kultúra részét képezik, amely sajátos szokincset, szereplőket és esztétikát tudhat magáénak. „A graffiti azon kevés eszközök egyike, ami még megmarad, amikor szinte már semmink sincs” – írta 2001-ben Banksy, neves graffitiművész. S még ha alkotásunk nem is hivatott a világon a szegénység problémájának megoldására, megmosolyogtathat néhány embert vízelés közben. Ha Banksy a „szegénység problémáinak megoldását” a „háború megnyerésével” helyettesítette volna, tökéletesen sikerült volna megragadnia a katonák rajzaiban kifejezésre jutó érzéseket. Ezek a rajzok, bevésések és feliratok messze nagyobb célt szolgálnak, mint pusztán a múltba pillantást: egy emberi lény létezéséről adnak hírt dacos módon a világnak.

A polgárháború idején mindkét oldal csapatai képekkel és nevekkal karcoltak tele mindent a háború sújtotta vidékeken. Firkák és rajzok díszelnek házakon, templomokban és középületeken, kezdve olyan mindennapi kijelentésektől, hogy melyik alakulat volt az adott helyen, és mit csinált – „A 91. ohiói gyalogezred a patak túlsó [partján] vacsorázott 1864. július 19-én” – az ellenfélnek szóló ötletgazdag sértegetéseken át – egy Jefferson Davis konföderációs elnök fejére szórt átok kívánja, hogy falja fel egy cápa, azt egye meg egy bálna, az pedig majd menjen a pokolba – a jóindulatért esedező kérésekig: „Bár[ki] olvassa ezt a falon, kérem, emlékezzen meg rólam imáiban.” Mivel Észak-Virginiában sok város számtalanszor cserélt gazdát, a katonáknak gyakran lehetőségük volt válaszolni az ellenfelek által hátrahagyott graffitikra. A kölcsönös sértegetést szolgáló durva beszéd korai példáit napjainkig megőrizte néhány műemléképület. Ötvenkét évvel az amerikai polgárháború után az Egyesült Államok belépett az első világháborúba. 1918 novemberéig – a háború befejezéséig – több mint kétmillió amerikai katona vonult át Európán. Ezt támasztja alá azoknak az üzeneteknek és rajzoknak az özöne, amelyet az amerikai „Sammiek” (ez Uncle Sam katonáinak a franciák által használt beceneve) hagytak maguk után a házakon, a bunkerekben és a lövészárkokban. De leginkább a barakkok használt kőbányák földalatti járatai voltak azok a helyek,

ahol az amerikai csapatok igazából szabadjárá engedték tehetségüket. A felszín alatt, miközben első bevetésük várta őket odafenn, gyakran unatkozva és szeretteiket hiányolva a falak faragásába fogtak. A lövészárkokban hagyott feliratoknál jobban megőrződött művek csendesen tanúskodnak azokról a férfiakról, akiknek jövője bizonytalansággal és veszélyekkel volt tele. Nevek, szülővárosok, alakulatok elnevezései, állatok, hazafias jelszavak, katonai jelzések, sportcsapatok neve és az otthoni élet egyéb jelképei lettek belevésve a puha kőfalakba, amely az Amerikai Expedíciós Hadsereg tagjait védte száz évvel ezelőtt. Az első hadosztály – a „Fighting First” („éharcosok”) – katonái faragásokat hagytak első nagyobb, Cantigny mellett vívott csatájukról. A 26. „Yankee” hadosztály, amely New England-i nemzeti gárdistákból állt, szinte mindent bevéselt a barlangok falaiba a Chemin des Dames-i körletben töltött hathetes tartózkodása alatt a harmadik aine-i csata idején. Egy Maine államból származó, Allie Ardine nevű fiatalember rendkívül alapos munkával egy gyönyörű hazafias pajzsot vésett a falba, és gondosan beleírta szülővárosának és alakulatának nevét. Egy bostoni katona, akinek valószínűleg hiányzott a hazai táj, a – függetlenségi háború első nagy csatájának emlékét őrző – bostoni Bunker Hill-i emlékművet örököltette meg. Egy másik bostoni egy önarcképet hagyott hátra. A körülöttük dühöngő pokoli háború zajában ezeknek a fiatalembereknek a kőfalak maradásága nyújtott vigasztalást, amelyen rajzukkal nyomot akartak hagyni.

A második világháborúban milliószám jöttek amerikai katonák Európába, és ezúttal elkísérte őket egy barátjuk: Kilroy, egy titokzatos kísértet, amely jelenlétét az „Itt járt Kilroy” odafirkantott kifejezéssel adja a világ tudtára, gyakran egy falon átkukucskáló kopasz fejű figurát ábrázoló rajz kíséretében, ahol csak az orr és az ujjak látszanak. Kilroy mindenütt jelen volt. Katonák állították, hogy amikor egy tengerparti rész megrohamozására vagy egy falu elfoglalására készültek, valahogy mindig kiderült, hogy Kilroy már előttük odaért. Egy történet szerint az 1945-ös potsdami konferencián Sztálin visszajött a vécéről, és követelte,

hogy mondják meg neki, ki az a Kilroy; valószínűleg egy vállalkozó szellemű amerikai katona firkálta össze a falat. Soha nem fogjuk teljes bizonyossággal megtudni, mi volt Kilroy vonzereje, amely talán a legnagyobb példája a katonai körökben terjedő bennfentes vicceknek. Ki volt az „igazi” Kilroy? Jó néhány ember jelentkezett a háború után, köztük egy bizonyos James Kilroy Massachusettsből, aki azt állította, hogy azokon a hajókon, amelyeken szolgált, odaírta ezt a kifejezést, annak jeleként, hogy ellenőrizte a hajó adott területét. Kilroy származási helyétől függetlenül, néma őrangyalként vigyázott a csatában az amerikai csapatokra. Teljesen beleillik a történetbe, hogy Washingtonban a II. világháborús nemzeti emlékmű kövére is rá van vésvé Kilroy neve.

A vietnámi háború idején az állomány tagjai számára tényleges festővászonná vált a ponyva, azaz a priccsek alja a csapatszállító hajókon, ahol a katonák sok unalmas órát töltöttek a háborúba menet vagy onnan visszafelé jövet. Az óceánon való átkelés hosszú órái bőségesen nyújtottak időt versekre, limerickekre, rajzokra és komoly elmélkedésekre, amelyek összegyűjtése Art és Lee Beltrone hadtörténészeknek köszönhető. Egy fiatal katona szójátékban öröközte meg szülővárosát: „Johnny New Yorkból – a város oly kellemes, hogy kétszer is adtak neki nevet.” A sok vitát és nem egyszer ellenzést kiváltó háború közel tíz éve alatt jöttek-mentek a hajók, az ott küzdő katonák pedig további rajzokkal és gondolatokkal egészítették ki a meglévőket („Vajon vissza fogok térni????”). A terrorizmus elleni világméretű harcban az amerikai graffiti a média új formájává nőtte ki magát, és földrajzi határai is kitágultak. Az egyik népszerű módszer az egyedileg készíthető matrica volt, amely a kétezres évek közepén jött divatba, amikor az online rendelés bárki számára megkönnyítette, hogy viszonylag olcsón nyomtasson ki nagy tömegben matricákat. Alakulatok rangjelzéseit, jelmondatokat és hasonlókat sokszorosítottak matricákon, amelyeket útközben bárhol elhelyezhettek. Megjelentek a repterek termináljaiban, illemhelyeken, bárókban, éttermekben, a főparancsnokságok épületeiben, bárhol, ahol erre alkalmas felület volt.

A matricákon túl mindenesetre mindig volt, még mindig van, és mindig lesz a vécéművészet is – akár a hadsereg nemzeti kiképző bázisának közepén a Mojave-sivatagban, akár Szaddam Husszein egyik volt palotájának fejedelmi illemhelyén vagy egy helyőrség néhány deszkából hevenyészve összetakolt bódéjában Afganisztánban. Szeretnénk megtudni, milyen a közhangulat egy bizonyos bázison vagy adott alakulatnál? Minden valószínűséggel a vécék fala elárulja a választ. Tudni kellene, hogy kiről gondolják azt, hogy megüszott olyasmit, amit tilt katonai törvénykönyv? Bajtársai biztos felírták a nevét egy mobilvéccé belsejébe. Eltűnődünk-e valaha azon, hogy vajon újraalkotható-e a Káma Szútra le nem mosható filctoll segítségével egy illemhely falán? Nem érdemes tovább tünődni, mert igenlő a válasz, a létrejött alkotás pedig rendkívül lebilincselő. Az egyik graffiti, amely megőrződött az emlékezetemben, meglehetősen egyszerűnek nevezhető. Afganisztánban a Bagram légitámaszponton úgy adódott, hogy el kellett látogatnom az illemhelyre – szerencsére tiszta volt –, leültem a katonás trónra, és elkezdtem olvasni az ajtóra írottakat. „Nézz jobbra” – szólt az utasítás. Kötelességtudóan odapillantottam a jobb oldali falra, ahol a „Nézz balra” felirat szerepelt. Így balra fordítottam a tekintetemet. „Nézz magad mögé.” Hátrafordítottam a fejem, miközben azon tünődtem, mire megy ki a játék: „Hülye vagy.” A játék tanulsága valahogy illett a hadsereghez. Nem a végeredmény számít, hanem a folyamat a lényeg. Az építmények falait politikai megjegyzések is díszítették, megnyilvánulási lehetőséget adva azok számára, akik nyilvánosan nem fejezhették ki véleményüket azokat a körülményeket illetően, amelyek miatt egy a világ túlsó felén zajló háborúba csöppennek. Bár lehet, hogy a vécéművészet alkotásai nem kerülnek be a történelemkönyvekbe, sok Irakban és Afganisztánban szolgáló férfi és nő számára a háború jellegzetes kellékévé vált.

Mi az oka a durván odafirkált háborús mémek elburjánzásának, a fallikus jelképek tárházának, a vetélytársként kezelt alakulat bevádolásának olyan kifejezéseket használva, amelyeket a fiatalabb katonák semmi pénzért nem mutatnának meg az anyjuknak? Mindez talán az elhúzózó

iraki és afganisztáni konfliktusnak köszönhető, és annak, hogy közel hárommillió állományban lévő katona tette meg az utat a világ túlsó felére és vissza. Most, hogy mindenkinek a zsebében ott lapul a digitális kamera, mérhetetlenül több háborús graffitit vesznek fel és terjesztenek. Bárhogy is magyarázzuk, ez a rögtönzött művészeti forma szorosan kötődik az iraki és afganisztáni hadszíntereken létrejött kultúrához. „Örökké” vívott háborúink rejtett oldalait szólítja meg. A csatatéren a katonák egyedül állnak. Körülveszik őket bajtársaik, de sorsuk elválaszthatatlanul összekapcsolódik a halállal: a saját halálukkal vagy valaki máséval. Talán ennek tudata készíti arra ösztönösen az embereket, hogy nyomot hagyjanak maguk után. Ez hajtotta Akhilleuszt Homérosz *Íliász*ában, hogy tettei által keresse a halhatatlanságot, Thuküdidészt, hogy *A peloponnészoszi háború*ban megörökítse tapasztalatait, és némelyik katonát, hogy iraki szolgálatának emlékére az alábbi mondatot firkálja festékszóróval a falra: „Elkaptuk Saddamat. Rohadt jól csináltatok, újoncok!” Némelyeket az a vágy hajt, hogy nyomot hagyjanak maguk után. Mások számára ez kisebb fajta lázadás a csatatéren, ahol nem sok hely jut az ellenkezésnek. Számomra pusztán kérsznek tűnik, hogy ne feledkezzenek meg írójáról egy embertelen világban.

(*The New York Times Magazine*)

Viktor Makarenko¹

Másképp gondolkodás – nem eretnesség,
hanem a fejlődés útja

*Az ész és a lelkiismeret felszabadítása, azaz
hogyan olvassunk Szolzsenyicint*

Alekszandr Iszajevics Szolzsenyicin 1918 végén született. Szociológiai értelemben az 1910–1928 között született nemzedék az első

1 A szerzőről: Viktor Pavlovics Makarenko a filozófiai és politikai tudományok doktora, professzor; a Déli Szövetségi Egyetem Politikatudományi Központjának az igazgatója.

és egyetlen olyan szovjet nemzedék, amely meghatározó szerepet játszott a társadalom változásokkal terhes formálódásának, a háborúnak és az első háború utáni éveknek a korszakában. De már ezekben az években is megjelentek a gondolkodásbeli különbségek, amelyet aztán átadtak a következő nemzedéknek, amelyhez magam is tartozom. Erről a jelenségről szól Borisz Firszov neves hazai szociológus könyve, a *Másként gondolkodás a Szovjetunióban. 1940–1960-as évek*. Nem tudom nem megemlíteni, hogy az 1935–1945 közötti születettekről regényt írt a kiváló orosz filológus, Alekszandr Csudakov *Homály borul a régi lépcsőre* címmel. Ezért az alkotásáért 2011-ben posztumusz megkapta a tekintélyes orosz Booker-díjat. Sőt, ez az évtized Booker-díjára való jelölés volt. Számos irodalomtörténész és olvasó önéletrajzi jellegűnek ítélte meg a könyvet – annyira magas benne a történelmi igazság koncentrációja, és annyira hitelesek a hősök érzései és gondolatai. Ez azonban nem életrajz volt, hanem az igazi Oroszország képe annak legnehezebb éveiben. Ahogy a – nem túl nagyszámú – mai liberális újságok egyikében olvasható volt: „homéroszi módon mulatságos, és hihetetlenül szomorú, rettenetes és életigenlő, epikus és lírai. Értelmiségi robinzonád, fejlődésregény, emberi dokumentum”. Csudakov meggyőződéssel feltételezte, hogy a háborús nemzedéket mutatja be, amelynek képviselői gyermekkorukban a szovjet propaganda nyelvétől szabadon nőttek fel. A szabadságnak ez az ismérve, ahogy emlékeimben él, meghatározó volt az én nemzedékem számára is. Épp ezért szeretném aláhúzni, hogy jogosnak tűnik, ha a nemzedékek alapján való megközelítést alkalmazzuk a szolzsenyicini szövegek befogadásának elemzésekor. Ez bizonyítja, hogy az 1935–1945-ös születésű kohorsz konkrét tagjainak többségére a szovjet propaganda és ideológia nyelve nem igazán volt hatással.

Minden nemzedéknek megvan a maga oka
Ugyanakkor felvetődik a kérdés: alkalmazhatók-e a szabadságnak ennyire általános elméletei valamennyi szovjet generáció tudatának, viselkedésének és a gondolkodásának leírására?